

VASY GÉZA

KonczeK József verstípusai

Az irodalomtörténészek, de a kritikusok is úgy dolgoznak, hogy szeretik a szerzőt térben és időben elhelyezni, valamely rendszer részének tudni. Ha pályakezdő, akkor elsősorban az irodalmi hagyományhoz és a kortársakhoz viszonyítva, s amiként halad előre a pályán, egyre inkább saját addigi útjához is hozzámérve. Természetesen ugyanígy vannak ezzel valamennyire az alkotók is, először helyet kérnek, majd elhelyezik önmagukat az irodalmi térben, s tudatosan vagy inkább ösztönösen, de építgetik saját pályáivüket.

Amikor tehát egy alkotóról valami pályaképféle készül, például egy jelesebb születésnap, mondjuk a hetvenedik életév betöltése alkalmából, akkor rendszerint a választott mesterektől, a hatásoktól indulunk el, majd próbálunk logikusnak mutató alkotói korszakokat kimutatni és elemezni. KonczeK József esetében csak feltételesen követhető ez a kitaposott módszertani út. A mesterek kapcsán azért, mert egyértelmű, személyhez köthető hatást a hatvanas évek verseiből se nagyon lehet kinyomozni, s bizony maga a költő sem sietett a segítségünkre. Nyilvánvaló, hogy szinte minden, a hatvanas években létező költői iránynyal szembesült, tanulgatta őket, ám egyiket sem utánozta. Egyetlenegy áramlat hatott rá egyértelműen, ez pedig a népköltészet. Szinte hihetetlen, ám egy vallomásából tudható, hogy legelső irodalmi élménye négyéves korából a *Kőműves Kelemenné* ballada, amelyet unokanővérének kellett megtanulnia, s míg hangosan gyakorolgatta, a kislány megértette és átélte, megrázó módon a történetet. A maga szintjén a létezés tragédiájába látott bele. Útrabocsátó mestere tehát a népköltészet volt.

KonczeK József fél évszázada van jelen az irodalomban, ennyi időt már igazán korszakolhatna egy kétbalkezes irodalmár is. Azonban mintha a fátum üldözne mindannyiunkat, egy Széchenyi-díjas akadémikus is elháríthatatlan akadályokba ütközne. A pálya ívét ugyebár az egymás után sorjázó kötetek jelölik ki. S miként következtek ezek az 1969-ben megjelent, a Kilenceket bemutató antológia, az első *Elérhetetlen föld* után? Az első kötet csak 1984-ben (*Galambok, galambok a történelemben*), a második 1987-ben (*Egy szó*) jelent meg, s egyik sem a kor tekintélyes, állami kiadóinál, azok ugyanis elutasították a költő kötetterveit. Majd ismét irdatlan hosszú szünet után következtek az újabb verseskötetek: 2006-ban (*A tájjal maradtam, Ölelhető térség*), 2008-ban (*Formáért sóvárgó*) és 2011-ben (*Vogul szigorlat*). Ezekhez társult 2001-ben a *Damó* című kisregény, majd egy gyerekvers-kötet (*Napozik a dongó*), a fanyar mesék kötet (*Az okos számár*, 2008) és az elsősorban Ahmatova verseit tartalmazó műfordításkötet (*Ahmatova ifjú arca*, 2007). Ha jól számolom, ez már tíz kötet, közülük hét KonczeK József

Angyal XI., 1996.

lírját tartalmazza, s ez akkor is tekintélyes anyag, ha sejtethető és tudható is, hogy ez még mindig nem az eddigi teljes termés. Mi is hát akkor a gond? Csupán annyi, hogy mindegyik kötet valamiképpen válogatás az akkor éppen meglévő húsz, harminc, negyven, majd ötven évnyi anyagból. A verseket olykor ugyan évszámok is jelölik, ám következetesen csupán az 1987-es *Egy szó* igazít el bennünket. S a kötetekben a versek soha nem keletkezési idejük szerint kerülnek egy ciklusba. A költő még azt a tréfát is megengedi magának, hogy olykor új címet ad régi verseinek, olykor egy kicsit a szöveget is megigazítja. A versek időrendjében így még nehezebb a tájékozódás.

Ám olyan nagy baj-e mindez? Véleményem szerint nem, mert bár kétségtelenül van valamennyire kinyomozható időrendje KonczeK József költészeté-

nek, az egyes kötetek alapján kialakuló összkép kaleidoszkópszerű, azt alapvetően az ismétlődés, az örök visszatérés jellemzi, s úgy vélem, hogy ez eléggé pontosan jellemzi is ezt a munkásságot.

Az ismétlődés azonban nem egyhangúság, nem egyneműség. Úgy vélem, hogy ezt eléggé szemléletesen lehet bemutatni a költő verstípusaival. Ezekre már kezdetben sem az egyneműség, a legfeljebb kétféle változat volt a jellemző, az időben előrehaladva pedig szembeötlő a típusok gyarapodása, egy-két típus visszaszorulása.

A Csontos János által készített, s 1990-ben kötetben is megjelent interjúban a költő így beszél a pályakezds verstípusairól. Kabdebó Lóránt „Szabó Lőrinc verseinek, stílusának érzékelését látta írásaimban, s én a legkönnyebben ma is ebben a »felállásban« írok verset. Egyetemista koromban a később *Elérhetetlen föld* néven szerveződött költőbarátaim azonban a sokkal keményebb perdülésű, nagyanyám zárt sorsát balladásan elmondó verseimet részesítették előnyben: akkor írtam az *Udvar*, a *Karé Magdolna* címűeket is, de az én igazi szociális-érzelmi háttérrem az a proletár élet volt, ami Tapolcához kapcsolódik.” Bevallom, Szabó Lőrinc soha eszembe nem jutott Konczek József kapcsán, de abban igaza van a vallomásnak, hogy megkülönböztet kétféle verstípust. Azzal már kevésbé érthetek egyet, hogy a verstípusokat a paraszti és a proletár élet különbözőségével különböztette meg. S itt elfeledkezett a kétféle verstípus legfontosabb összekapcsoló élményéről, motívumáról: a természetképről. Leegyszerűsítve azt is mondhatnám, hogy a két típus az elementáris természetélmény, az abból is táplálkozó létezésélmény kétféle megnyilvánulási formája. Az egyik kötött ritmusú, fegyelmezett, tömörségre törekvő, népköltészeti háttérű, erőteljesebb a dalszerűség, a másikat a huszadik századi líra változatai inspirálták, s lírai fél-szabadversnek nevezném, amelyre hol a szövegáradás, hol a tömörség a jellemző. A szövegáradás mindig, de fiatal költőknél különösen ártalmas lehet, mert a szerző kevésbé veszi észre a szöveg sérülékenységét, félig megformáltságát. Alighanem ezért vonzódtak a barátok a feszebb, mert kötöttebb formájú szövegekhez.

Az első típus alapesete valóban a négyütemű kétsoros strófából szerveződő vers, amelyre jellemző példa akár az említett *Karé Magdolna*. Ez az asszony a költő dédanyja, egyik felnevelője, vele a természetet járó, annak titkaira tanító asszony volt. A költő természetélményének megalapozásában bizonyosan

meghatározó a szerepe, s Szokolya mellett később Tapolca is elementáris természetélményt adott. A természet megtapasztalásából kiindulva kétféle szemléletmód épül fel, ölelkezik s vitatkozik majd egymással. Az egyiket szenzualizmusnak nevezném, amely hajlik valóság és képzelet egymásra mintázására, a képszerűségre, szimbólumok, majd szinte mítoszok kiteljesítésére. A másik egy sokkal szikárabban tárgyias szemléletmód, a látható tényekkel és a megjeleníthető történésekkel a középpontban. Az első esetben a lírai alany szinte egygé olvadni kíván a létező világgal, a másikban inkább helytállni, vitába szállni, az egyéniség sajátosságait felmutatni.

Először az *Udvar* (1961) című versből idézek:

*Örökké ficáncol a rét,
s a nyársra tűzött jegenyék.*

*Szigonnyal áll a nádas is,
úgy hajladoz a házakig.*

*Kerített udvar, almafák,
oroszlánszájú tátikák.*

*Sövényes udvar oldalán
a szél is oldalogva jár.*

*Istállóajtó tereli
a köd hizott teheneit.*

A másik típus egyik jellemző példája a *Táj* (1965):

*Röppenő fűrjek sóhajtásnyi rétek parázsvirágok
hazája*

*Dombjaid elé morzsolt eső pereg
Gyerekkori völgy fölött küllős margaréta körhintái
szállnak*

*langyos eső csap arcomba Ázott meleg
mezőkön csikók legelnek sörényükbe szúr a fény*

Itt a sorok hossza, ütemszáma, az ütemek szótag-száma szabadon váltakozik, olykor át is hajlanak egymásba. Nincsenek írásjelek. A mondatot azért nagybetű indítja.

E két versben a természetkép a meghatározó, de e típusokban szerepet kap a falu, a kisváros, a család, a szerelem, a társadalom. A kötött ritmusú versekben a kétsorosok mellett természetesen megjelennek a négy soros strófák, s más típusok is. Olykor a nép-

költészeti hagyomány egészen közvetlenül mutatkozik meg. Ilyen például a volt szerelmeit sorra vevő *Hagyomány*, a *Nádas*-ciklus vagy a *Kikiáltó-versek*.

A strófászerkezet jelentőségének, jelentést módosító szerepének érdekes példája az *E megsuvadt, e vízmosásos...* kezdetű és című vers. Ez *A tájjal maradtam* című kötetben *A szarvasok könyve* ciklus nyitódarabjaként tíz kétsoros szakaszból áll. Két évvel később a *Formáért sóvárgó* című kötetben mottóvers lett, címtelenül, strófatagolás nélkül, s így egyetlen áradássá varázsolódott át a szöveg:

*E megsuvadt, e vízmosásos
parton, merre a rét kifut,
anyám, jókedvű régi május
nyit újra-újra kikaput.
Gyíkok napoznak fényhomokban,
s a koranyári hó elől
a boglya – szinte beleroppan –
enyhülni zöld árnyékba dől.
Tyúkok röpülnek, szűk taréjuk
sercen s kilobban, mint a láng,
szárnyuk alá árnyéknyi éj fut,
odahagyva a vadcsalánt.
Itt egy hajnali rókanyomban
csengettyűt bont a gyöngyvirág,
s a patak, amin áthajoltam
egy kutyaugatás iránt,
habosan surranó vizekkel
őrzi körül a lépteim,
tudja régtől: „Nem bánt, hisz ember,
és nem tud mást, csak félteni.”*

Ezt a verset és a *Táj* címűt egymás mellé rakva nyilvánvaló, hogy közös gyökerű, testvér-törekvésokről van szó. A természetes hazai előzmények, az új népiesség és a népi szürrealizmus mellett érdemes francia példákat is említeni. Az 1956 utáni években ismét népszerűvé vált nálunk az új francia líra. Apollinaire és Francis Jammes válogatott verseinek kétnyelvű kiadása egyaránt 1958-ban jelent meg. Nem tudom, de sejtem, hogy Konczek József is találkozott velük.

A lírai jellegű fél-szabadvers emlékezetes példája az *Alsó-tó utca* (1975), a *Gyászbeszéd egy fűzfa fölött* (1965), vagy a *Szeptemberi vihar* (1983). S megszülettek ennek a típusnak a ciklikus változatai is. A legelső alighanem az *Ott, a kőverte tisztásokon* (1962–1975), amelynek alcíme: *Virághinta a gyer-*

mekkorból. Talán már itt is, a későbbiekben még inkább egyedi versek kívánkoznak idővel egy ciklusba, kiegészítve újabb darabokkal, s más típusú versekkel is. A ciklussá szervezés, az abban való gondolkodás Konczek József jellegzetes sajátossága.

A gyermekkor, a természet élmény- és gondolatköre fokozatosan tágul. Talán még pontosabb úgy fogalmazni, hogy ezeket volt képes a költő legelőször maradandóan megragadni, majd egyre inkább ezekhez társultak a történelem, a társadalom, a személyiség témakörei és motívumai. Már az első antológiában is helyet kapott a *Dürer: Hans Imhof arcképe*:

*Dürernek ez a festménye
egy harminc év körüli
határozott tekintetű
férfit ábrázol
Kereskedőt
tanácsnokot
humanista középosztálybelit
vagy valami effélet
Szemöldökét összevonja
szája körül ránc van
kezében irattekercset tart
ékes gyűrűi nincsenek
Olyan mint aki megszokta
hogy kimondja véleményét
akkor is ha magáért
akkor is ha másokért beszél
Én fiatal vagyok
öccse lehetnék
ha elgondolom
hogy korban élünk
Bár mosolygok ruháján
kicsit erőszakolt komolyság
lengi be homlokát:
az arc tetszik nekem
Akkor figyeltem föl rá
amikor egyszer apám fényképét kerestem
ezen az oldalon találtam a könyvben
szembenéztek egymással
A könyv azóta
mindig itt nyílik ki
Apám is
Hans Imhof is
rámnéz
Mit akartok?*

(1966)

Több mint negyven éve ismerem ezt a művet, az antológiából ez volt a kedvenc Konczek-versem. Nyilván azért is közel került hozzám, mert nagyon szerettem Dürert, a Szépművészeti Múzeumban található *Ifjú képmása* már diákkoromban kedvencem volt. Ám a vers címében említett kép után nem kutattam. Most éreztem úgy, hogy meg kell keresnem. S bár ez a kérdés nem a verstípusokkal függ össze, nem is a vers értékeivel, hadd tegyek egy kis filológiai kitérőt. A Dürer összes művét ismertető tudós katalógusban *Patricius képmása* címmel szerepel a festmény, akárcsak a madridi Prado albumában. A Dürer-ikonográfiából megtudható, hogy a képen sokáig Hans Imhofot vélték felfedezni, de más személyekre is gondoltak. Idővel kiderült, hogy a kép nem 1521-ben, hanem három évvel később készült, s Hans Imhof akkor már nem élt. Megállapították, hogy „az ábrázolt személy nyilvánvalóan felsőbb réteghez tartozott (...), a lenyűgöző és felsőbbes képmás, amelyhez oly sok név kapcsolódott, így továbbra is egy ismeretlen képmása marad”.

Konczek József versén ez persze semmit sem változtat, csupán annyit jegyeznék meg, hogy feltehetően fekete-fehér illusztrációt látott, mert az ábrázolt személy jóval idősebb harminc évnél, azt pedig nem tudhatjuk, hogy a csak kevéssé látható jobb keze is gyűrűtlen-e.

Még egy kiegészítés, ugyanis a filosz nem nyugszik. Kíváncsi lettem, hogy mindettől függetlenül, ha már egy magyar vers is megörökíti a nevét, ki lehetett az a Hans Imhof? Dürerről tudnivaló, hogy már a nagyapja is ötvös volt, Ajtósról származott, majd Gyulán dolgozott, amiként a fia is, aki vándorútra kelvén Nürnbergben állapodott meg, s dolgozott tisztos mesterként. Európai hírűvé vált fia 1471-ben született, s 1528-ban halt meg. Az ő barátja volt Hans Imhof (1461–1522), a kereskedő, bankár és tanácsnok. Gyermekeinek Dürer volt a keresztpapja. Imhof felesége, Katharina Muffel von Eschenau rokonságban volt Dürer feleségével, Agnes Frey-jel: közös ükszüleik voltak. Katharina apja Nürnberg polgármestere is volt. Ez az asszony kora szépségei közé tartozott, idővel hét gyermeket szült. Van róla festmény is. Imhof 1505-ben három bankár társával együtt három hajóval csatlakozott ahhoz a portugál expedícióhoz, amely Kelet-Indiába indult, s gazdag fűszerrakománnyal tért vissza. Mindenképpen illik tehát rá is az a személyiségkép, amelyet Dürer ábrázolt.

A Dürer-vers tárgyiassága az eddig említett versek alapvetően dalszerű, olykor líraian bukolikus jellege mellett másfajta utakat is kijelöl. Egyrészt az epikus jelleg lehetőségét, pontosabban epika és líra vegyítését, másrészt pedig a tömörséget megtartva a dalszerűség mellett egy szikárabb, mindenképpen intellektuálisabb változatot. Mindegyik út termékenynek bizonyult. Az epikus jelleg megteremtődött ciklusokban és a hosszúversben is. Legelőször az *Episztola* (1984) született meg. Ez a cím barokkosan kiegészült az első közléskor: „Tisztelve Arany Jánost, Szalontai Mihályhoz, magamhoz és hívőkhöz zárójelekkel és utóirattal”. A mű egyik részlete később ezzel a címmel jelent meg: „Episztola barátomhoz, hívőkhöz és magamhoz”, egy másik részlet pedig pusztán „Episztola” megnevezéssel. Szalontai Mihály irodalmi szerkesztő, újságíró volt, Arany János neve pedig részben a költői episztola műfaja, részben a szülőhely Nagyszalonta kapcsán került a versbe, hiszen egy Szalontai nevű ember könnyen lehet szalontai származék. A több mint négyszáz soros, négy részre tagolt mű sikeresen újítja meg az episztola szinte elfeledett és leporolhatatlannak gondolt műfaját. Nem a felvilágosodás korának hagyományához nyúl vissza, hanem Arany és Petőfi pajtáskodó, kedélyes diskurzusához, s azt társítja visszafogottan a Juhász Ferenc és Nagy László által meghatározóvá tett hosszúvers műfajával. Elsősorban az 1956 előtti hosszúversek hatottak rá. A bicska-ajándékozással induló műben történetelemek, életrajzi vonatkozások sorakoznak egymás után. Az emlékek egyik s döntő rétege a személyes, a családi legendáriumot idézi, a másik a magyarság kulturális kincsét: Arany Jánost, a templomban éneklő öregek dalait. A költői világ alapelvei: a barátság, a szerelem, a család, a magyarsághoz, az emberiséghez tartozás. Bármelyikhez is kapcsolódik az episztola, bárhonnan indít, az egész mozdul vele, s így az összefüggések, az asszociációk gazdagon bontakozhatnak ki. A tények, az emlékmorzsák az életet mutatják fel, és az életet dicsérik, de e mögött mindig ott van – hol kimondva, hol kimondatlanul – egy elvontabb sík is: a létezésé. A két síkot a kést használó, a kést ajándékozó ember alakja köti össze. Mivel az ajándékozás kölcsönös, szinte vérszövetség jön létre. Az episztola az élet és a költői teremtés ellentmondáosságának belátásával fejeződik be:

*Itt áll előtte a történet, épülő tegnapi falaival,
szerelmeit, önmagát belé falazza, de minden
újabb lélegzetével kihal*

*valami, ami jó lett volna még, mint megmenteni
 való ritka vad,
 amink van, azt őrizni ezerszer izgalmasabb,
 s bár leírható, modellálható, és utánozható és
 előhívható,
 van bennünk valami, amit nem istennek mondok,
 de mindenható.
 A történeten belül lenni és a jó történeten lenni
 belül
 miért csak külön-külön lehet, az öntudatlanul
 teljes lendületű
 ifjúság után milyen szabály ez, hinni, elhitetni
 magamat,
 fűből, bogárból, törött mosolyból építeni a szavak
 hűségese seregletével egy újra és újra ellenőrzendő
 történetet,
 amelyik mindennapi létezés ad, amelyik másként
 nem lehet,
 csak ha tudom, hogy nincsen vége akkor sem, ha
 nekem elvégeztetett.*

A hosszúversnek egészen más típusú változata a legújabb kötetben olvasható *MagyA(r)merika*. Ez a mű egy ismeretterjesztő könyv alapján beszél el Whitman és Kassák szabadverseit is megidézve az Amerikába kiszakadó magyarok életsorsát, a hazatérőkre és az ottmaradókra, a híresekre és a névtelenekre is gondolva.

A hosszúvers és a versciklus megkülönböztetése nem mindig egyértelmű, hiszen főként a ciklus igen tág fogalom. Konczek József a pálya második felében láthatóan kedveli azt a ciklikus formát, amely közel áll a hosszúvershez, részben az epikolirikus jelleg, részben a látomásos-szimbolikus szemlélet miatt. Ennek legjellemzőbb példája a *Hegyi értekezés*, amely műfaját tekintve persze nem tudós tanulmány, hanem annak költői formája, arról elmélkedve, azt kutatva, hogy lakott-e vajon valaha a hegy belsejében sárkány.

Egy másik, egészen különleges példát a következő epikus keret sorol ide. A *Rénszarvas fia versei*, alcíme szerint a *Korjag-versek* meséje az, hogy volt egy korjag nyelvész-tudós, aki Párizsba került. Felesége a hagyatékában hat verset talált, amelyek nem korjagul, hanem egy megfejthetetlen nyelven íródtak. Ott voltak a szövegek hibás franciaságú fordításai is. A magyar költő ezeket ültette át, s közben elbeszélte a történetet, a rejtélyt is. A korjag (vagy

korják) nép Észak-Kamcsatkában él. Három erősen eltérő nyelvjárást beszélnek, a lélekszámuk néhány ezer. Kihaló nyelv tehát, ennek megjósolásához nincsen szükség egy újabb Herderre. Máris megtaláltuk a magyar vonatkozást. Ez a mű ugyanakkor nyelvi játék, hommage minden nyelv iránt.

Még egy ciklust említek, de ez már kivezet a hosszúversek világából. *A latin szeretők* ajánlása: *Hommage: álmok Mario V. Llosának*. A nyolc versből öt a szonettformát idézgeti, meglehetősen szabadsággal, s mindegyik szabados hangú szerelmes-szeretkező vers. A szexualitás ilyen fokú nyíltsággal korábban nem jelent meg Konczek verseiben.

A szonettimitáció megint egy újabb verstípus, de nincs időmértékes ritmusa. Megjelennek azonban határozottan időmértékes, szabályos vagy félig szabályos ritmusú versek is. A legtökéletesebben *A kenyérről* két része, az *Áldás* és az *Átok* tanúsíthatja ezt:

*Istenek! ott, kik a kék felhőkkel ölelt magas, égi
 Olümposz
 csúcán élvezkedtek, és ambrózia tölti meg
 gyomrotokat,
 nektek a legdrágább fogadásokra járni se nagy
 kunoszt,
 ám oda minket nem hívnak. Fő táplálékunk a
 kenyér.
 Az élet nem sokat ér, ha ez el van... ehhh!*

Említhetném a néhány prózaverset, képvetsét, az egysoros verset, a miniatűr versformákat. Mindez azt igazolja, hogy Konczek József költészetét gazdag ritmikái változatosság, sokféle versforma, versbeszéd alkalmazása jellemzi. A versek hangoltsága sem egysíkú: a bukolika, az elégikusság, a játék, az öröm és a komorság, a szkepticizmus, a sztoikusság, a józanság és a felajzottság egyaránt megjelenik. S bár korszakokat nehéz lenne felvázolni, az utóbbi időszak java verseiben egyértelműen az önklasszicizálódást lehet felismerni. A legfrissebb kötetben szerepel *A XXI. század költői* című vers, amelyben Konczek József „gyermek évszázad apjának” nevezi önmagát és nemzedékét. Bizony, szülei és nagyszülei vagyunk e még gyermek évszázadnak, még csak gondolatnyi évezrednek. Talán elhiszik majd utódaink, hogy nem a költők, nem a versolvasók, nem mi tehetünk arról, hogy ez az évszázad milyenné váljék majd, s hogy mire lehet 2100-ban visszatekinteni.